

MARNO JÁNOS

Egy faun délutánja falun

élmény – ihlet – inspiráció

MARNO JÁNOS (1949) Budapest

Húgom emlékének

A társművészetek mint lehetséges ihletforrások? Ez elsősorban Rilket juttatja az eszembe, akinek a térplasztika úgyszólván lírai útmutatójává vált – moccanatlanságában rögeszméjévé. A tapinthatóság vagy kézzelfoghatóság természetesen számomra is elsődleges kritériuma a versnek – a költők azonban énekelni és szárnyalni (is) vágyanak, ami a szobrok esetében nehézkesnek tűnik. Sírkereti látogató akadt már olyan egész biztosan, aki a kőszárnyú angyalok láttán elvigyorodott. Angyali meteoritok. Becsapódnak, mint egy ablak vagy egy ajtó, vagy mi magunk örökösen, s ha ettől nem sérülünk meg eléggé, akkor csapongásba megyünk át. A slam poetry műfajába, igaz, limitált, erősen limitált időtartamra. Ezért fából vaskarika a slam. A tömegvonzás szülötte, mint a rilkei költészet elhíresült credója, az Apolló-torzó.

Esetemben az első, még hozzá tudatosan választott társművészeti ihletforrás Debussy *Egy faun délutánja* volt, falun éltem még, vonattal jártam be egy pesti gimnáziumba, vagy amikor nem jártam be, verseket írtam egy jókora piros fedelű füzetbe, késő éjszakáig, hajnalig, miközben a mögöttem ágaskodó szekrénykatedrális tetején egy hangszóróból szólt Debussy *Faunja*, vagy a *Tengere*, vagy a *Három nocturnója*, s mivel még kézzel írtam akkoriban, az írás nem roncsolta szét a hanghullámzást. A karszékem mellett egy karnyújtásnyira aludt az ikerhúgom, aki soha nem vette zokon, ha egy-egy elkészültnek érzett verssel felébresztettem, hogy azonnal hathasson a vers. Szegény húgocskám, olykor óránként szakítottam meg az alvását, és ő csak mosolygott, és majdnem minden zsenyémmre vagy hülyeségemre lelkesen reagált. Ikerhúgom. Nem sokkal később, érettségi után kevéssel kirobbant nála az addig lappangó mánia-depresszió, és az első mániás fázisaiban valóban döbbenetes erejű képeket festett, ezerszer erősebbeket, ihletettebbeket, mint amilyen verseket én fabrikáltam addigra össze. Akkoriban még több pszichiátriai intézet is törődött valamelyest a betegeivel, több pszichiáter biztatta is a pácienseit a festésre, rajzolásra, írásra, ám én mint gyakori látogató, egyszer sem éreztem ott a helyszínen a falra kitett művek valódi értékét. Szerencsére a húgom a legjobb képeit nem is bent, a diliházakban festette, hanem otthon, és azoknak a képeknek, tudomásom szerint, ma is megvannak a gazdáik. Tulajdonosai. Megjegyzem itt is, hogy Tandori első kötetével ő lepett meg egy éjszaka, amikor az utolsó vonattal, az éjféllivel megérkezett, és úgy lépett be, kezében a kis fekete könyvvel, a szobába, hogy ragyogott a tekintete, és nyújtotta felém a könyvet. Kitűnő memóriája lévén, a másfél órányi vonatkozás közben fejben rögzített addigra egy csomó verset a kötetből – és bár ő, velem ellentétben, soha nem elemezte a verseket, a műtárgyakat, a viszonya velük olyan volt, mint a természettel: evidenciaképpen hatott rá minden. Debussy művei talán nem érintették őt meg annyira, mint engem. Sem Schubert, Beethoven vagy Mozart; a zene nem bővölte el, szegénykémnek viharos gyorsasággal gyengült is a hallása, nem tudom ennek a romlásnak az okát, csak azt tudom, a fogait az elektrosokkok következtében veszítette el. Az ember beleőrül a gondolatba, hogy az 1970-es években még lendületből szíjazták le a sokkolópadra a pácienseket, és nyomták bele a fejébe az áramot, hátha alapon. Mi pedig, hozzátartozók, hiába tudtuk, hogy ez súlyos károsodásokat okozó kínzás, nem mertünk közbelépni, nem mertünk nekirontani az osztályvezető főorvosnak vagy bárki más szakembernek, hogy hagyják abba a randalírozást. No de hát azóta még rosszabb a helyzet, manapság talán nem sokkolnak, ellenben fűnek-fának nyomják az antidepresszánsokat, amivel sikerül elzombisítani a mindennapi stressztől neurotizálódott, ám még korántsem beteg embereket.

Kicsit leszakadtam a társművészetek műzsaszerepéről, úgy látom. Az ihletforrásokról. Az *Egy faun délutánja falun* tehát éjszaka íródott, 1967-ben, azt hiszem, tavaszodhatott már, nyitott ablak mellett ültem a karszékben, jobban mondván: nyitott ablak mellett ülhettem a karszékben, és még nem tudtam, hogy a gyönyörűséges zenét egy Mallarmé nevű francia költő azonos című versére komponálta a zeneszerző. Természetesen a „falun” nélkül, habár az sem tudatosult akkor bennem, hogy ez

a zene az antik mediterrán világot is hivatott megidézni. Sajnos én belerögöztem a kontinentális éghajlatú kedélyvilágba, hasonult hozzá a habitusom – ezért is unikum nekem máig a Debussy-zene, mert például Mozartot, Beethovent vagy Schubertet sokkal testhezállónak érzem. Még a schuberti természeti melankóliát is könnyebben kortyolja a fülem, mint, mondjuk, Bizet *Carmen*-jét. Amit a zseniális Nietzsche nem átalott fölébe helyezni Wagner *Parsifal*-jának. (Mit tesz a művészetekben is a sértettség, a hiúság, a bosszúszomj.) Talán tizenhét-nyolc évesen még nem dominálta kísérleteimet a bosszúszomj – a hiúság természetesen igen, mert akkoriban magától értetődött számomra a művészet önértéke, na és persze a zsenitudat. A múlt század közepén? Hát hogyne! Semmi karriervágy, semmi érvényesülési törekvés, szándék, egyedül ez a romantikus fogalom, hogy zseni, anélkül, hogy értettem volna a jelentését. Az úgynevezett komolyzene mellett hatalmas drive-ot jelentett a kor beat-rock zenéje, amiről máig hajlok úgy vélekedni, legalábbis a hatvanas évek elejétől kb. '72-ig bezárólag, hogy mind a zenészeket, mind az értük rajongó közönséget zseniálisnak mondhatjuk, egyszer csak ösztönösen szólalt meg egy nyelven a föld kb. egyharmada, ízlésben, dinamikában olyan egymást értő és támogató konszenzusban, amiről eladdig csak álmodhatott a magamféle osztályidegen kis senkiházi. És ez sem igaz így. Nem álmodhattam ilyesméről, utólag szinte megmagyarázhatatlan, hogy akkor, egy barátom révén, még kb. tizenkét évesen hallgathattam Elvis Presleyt, élveztem is, ám ez az élvezet nem volt olyan „helyből eksztatikus” élmény, mint amikor az első Beatles- és Rolling Stones-számokat hallottam meg, például a Radio Luxemburg nagy nehezen megtalált frekvenciáján. Idegileg ez hasonló felszabadítást hozott bennem, mint jóval később a Tandori *Hamlet*-je; és itt óvatosan meg kell mondanom valamit. A hatvanas évek első felében hallott zenék ömlöttek úgy a fülembé, mint a bartóki „csak tiszta forrásból”-ja, csak éppen még ez utóbbinak az ideológiájától, ideájától („üzenetétől” – mennyire utálok ezt a fogalmat!) mentesen. És akkor kezdett beszűrődni, megavasodni nekem kicsit a beat-rock is, amikor politikai üzeneteket fogalmaztak már meg sokan, függetlenül azok konkrét hovahúzásától. Amennyire lelkesedtem a Beatles-beli Lennonért, annyira irritált már a protest songos szólista-publicista Lennon. A beat-rock anyanyelve azonban egyedül az angol, akármilyen angol, németül, olaszul, franciául, magyarul vagy a szláv nyelveken már kínszenvedést okozott ez a zene, hiába ünneplik manapság idehaza a hatvanas-hetvenes évek sikerzenéit, rosszul hangzik mind, még Presser angolszászra vett dalai és énekartikulálása sem tudta kompenzálni a provincialitást. Érdekes viszont, hogy a kor még aktuálisnak mondható beatköltészete (aminek, ugye, semmi köze a beatzenéhez) szépen átjött a magyar fordításokban, Orbán Ottó gyönyörűen fordította Ginsberg *Üvöltés*-ét, vagyis a lírában nem kellett elvesznünk nyelvileg. Sőt.

Mondom, nagy felhajtóerővel hatott rám a beat-rock, ám nem ihletőleg. Az ihlet, azt hiszem, a szerelmi és a komolyzenei érintettségekből jött össze, akkor még kevéssé a vizuális élményekből, mivel kb. huszonkét éves koromig valami masszív depresszió fosztott meg a színlátástól, soha egy pillanatra nem nyílt meg nekem sem fa, sem virág, sem az ég, csak a föld mutatott erre hajlandóságot gyakorlta. Érdekes, hogy ennek ellenére szüntelenül szerelmes voltam valakibe. A szerelmes versektől mégis viszolyogtam, mit sem hallottam meg akkoriban Csokonai penetráns nagy verséből, *A reményhez*-ből. József Attila *Nagyon fáj* verse viszont magával ragadott – ma egyike azon verseinek, amiket nem túlságosan szeretek. Akkoriban nem feszélyezett a túlzásba vitt virtuozitása, el-túlzott artisztikuma, zsúfolt retorikája, ma kicsit hervasztja a kedvemet az ilyen művészet. Ennek azonban igen egyszerű lehet a magyarázata: ahogy aszalja, rongálja az idő múlása az embert, az élőlényt, ő úgy keresi azokat az apróbb „átkelőhelyeket”, ahol meghúzhatja magát, bizonyos meg-hittségben kaparászhat ihletforrások után. Debussy valamiért még mindig így hat rám, különösen a zongoradarabjaival, na és persze Schubert, Mahler és Mozart. Érdekes, hogy Pilinszky kedvence, Bach ritkán revitalizálja az íráskedvemet, ennek viszont technikai okai is lehetnek, például az, hogy gyakorlatilag szinte soha nem megyek hangversenyre, soha nem hallok közvetlenül, élőben a hangszereket, mindent a hanghordozó, hangsugárzó készülékeken keresztül hallok. Bartókot hallgattam pár évvel ezelőtt a Műpában, pszichedelikus élmény volt.

A legmeglepőbb és legmegbízhatóbb társművészetet viszonylag későn fedeztem fel magamnak, és sajnos egy-két éve alig élhetek vele a tüdőbetegségem miatt. Ez a – főleg – éjszakai, több-órás séta volt egy aránylag kis kertben, a Kongresszusi Palotától a MOM kultúrházig húzódó sétány-nyal megfeleezett Gesztenyékertben, nem messze innen, a Márvány utcától. Ebbe a kertbe jártam fel este tíz óra tájban, és ott köröztem sokszor hajnali kettőig, háromig, de már két, sőt másfél óra elteltével érlelődni kezdett az eksztázis. Úszni már huszonéves korom óta úsztam mindennap, és

annak majdnem mindig meglett a jutalma – ám az automatizálódott, a mozgás egyenletes ritmusától vezérelt tudat depszichotizált, énkikapcsoló működését a séta révén fedeztem fel. Ilyesmi soha nem fordult elő velem komolyabb természetjárás közben, azok mindig lekötötték a figyelmemet, praktikus feladatokat sóztak a nyakamba, míg ez a céltalan, egyenletes ritmusú körbejárás felülmúlta a legtisztább pszichedelikus szerek hatását; ehhez minden bizonnyal szükség volt a fákra, bokrokra, időnként a baglyokra, denevérekre is, egy-egy, a közeli hegyről lemerészkedő rókával folytatott szemezésre is, és a fokozódó kimerülésre, combhasogató fájdalomra. Biológusok, kémikusok jobban érthetnek ehhez nálam, hogy miféle hormonok szabadulnak fel ilyenkor a szervezetben, amelyek az egótól való megtisztulás kéjdús érzetét s valami eksztatikus, halálfélelmet eltörlő humort kölcsönöznek minden gondolatnak, minden gépiesen megszülető versmotívumnak, nemritkán kész versnek. Amiknek ilyenkor már nem én vagyok a szerzője, csupán a tanúja, lejegyzője lehetek, emígy, ideiglenesen legalább, mentesülve a hiúsági rohamok kínjaitól. Tisztességtelen volna elhallgatnom a huszonévesen megélt pszichedelikus élményeimet, amelyek – egyéni szenzációikon túl – megértették velem, hogy a művészet, az alkotás, a mű létrehozója soha nem én vagyok, azt az érzekszervi és intuitív figyelem engedi létrejönni, megkomponálódni; olyan tíz éven keresztül, évente egyszer vettünk be barátaimmal szerény mennyiségű LSD-tablettát, garantáltan tiszta anyagot, mindig nyáron, és mentünk fel a Pilisbe esti-éjszakai túrákra – minden utazásunk különbözött az addigiaktól, ám mindegyik teljes katarzissal ért földet. A művek, ismétlem, maguktól komponálódtak meg: ha megálltam egy ponton az erdő szélén, hosszasan ránézve valamire, másodpercek alatt született meg a tiszta kompozíció. S mindehhez képzelje hozzá az olvasó az erdei illatok gazdag sokféleségét, valamint egy alapillatot, ami végigkísért minden tripet, s amit akkoriban a lét-nemlét közös alapillatának neveztem el. Mert ezek a túrák nem csupán mintha, hanem tényleges bepillantást, sőt betekintést nyújtottak a nemlét másvilágára is, amit azonban visszaforgatni utólag készült írásműbe soha nem sikerülhetett. Ahogy Rimbaud hasis-szövegei sem képesek referálni erről a valóságról. Persze óriási a különbség a hasis (vagy a fű) és az LSD hatása között, hogy míg az utóbbi – átmeneti katartizáló megrázkódtatások után – a legtermészetesebben emel ki az ittlét banalitásából, partikularitásából, és léptet be a végtelen univerzumba (ahogy ez természetszerűleg is így igaz, olyannyira, hogy ilyen „betépett” állapotban az állatok is ráállnak a mi frekvenciánkra, és ez nem illuzórikusan történik), addig a hasis (vagy a fű) inkább amolyan pamlagos-belső terekben fokozza fel az érzékelést, kicsit kékbarlangszerűen. Hogy sem az olvasó, sem a szerkesztő ne riadjon vissza referátumomtól, elárulom, eddigi (70) életemben kb. tíz alkalommal szedtem be fél-fél adagnyi LSD-t, és füvet talán még ritkábban szívtam. Az LSD-nek köszönhetem mindenképp a spontán komponálódás élményét, tapasztalatát, eszerint az esztétikai eredetét, később pedig azt, hogy ez a fajta diszpozíció az egyenletes, kimerítő körbегyaloglás révén is előhívódik, s akkor már csak annyi a dolgunk, hogy papírra vessük az énünktől megszabadult elme szüleményeit.

PAULOVICS LÁSZLÓ, Naposók, 2014

PAULOVICS LÁSZLÓ, Virágüzlet, 2014

PAULOVICS LÁSZLÓ, Kávészűnet, 2011